

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 122 2001

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-19-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2002

Övriga recensioner

Claes Ahlund, *Fallets lag och jagets stjärna. En studie i Stig Dagermans författarskap*. Gidlunds förlag, Hedemora 1998.

Stig Dagermans internationella renommé har i våra dagar en sådan styrka, åtminstone i Frankrike, att man i någon mån förvånas över att han inte uppmärksammas än mer här i Sverige. När för ett par år sedan "Vårt behov av tröst" utkom i fransk översättning, låg det lilla tunna häftet och trängdes med franska storheter som Tournier, Orsenna och Le Clézio på de franska bokhandelsdiskarna bland de viktiga nyheterna för säsongen. Här i landet, där utopisk idealism av olika slag tycks ha företrädare framför existentiell problematik, är intresset onekligen svalare, om än inte obefintligt.

Som Claes Ahlund påpekar i sin breda tematiska studie över Dagermans författarskap, har det faktiskt skrivits en hel del om honom och detta också på svenska. Påfallande är emellertid hur många verk om honom från de senaste decennierna är utländska bidrag som Georges Périelleux' bäge arbeten *Stig Dagerman et l'existentialisme* och *Stig Dagerman. Le mythe et l'oeuvre* från 1982 resp. 1993, Georges Ueberschlags franska biografi från 1996 och Laurie Thompsons engelska översikt från 1983.

Därför är det en händelse när det utkommer ett större arbete om Dagerman i Sverige. Ahlunds bok uppfyller höga krav i det avseendet. Den sätter en central tematik i fokus, och omfånget är betydande, över 400 sidor. Som författaren påpekar i sin inledning, har tidigare Dagerman-forskning gärna haft en idémässig infallsvinkel med inriktning på diktarens existentielliska och syndikalistiska förankring. Biografin har också fått sitt. I det nya arbetet står emellertid den tematiska infallsvinkeln i centrum, och detta ger plats för nya aspekter och åtminstone en viss fräschör. Att boken som underrubrik har schablonen "En studie i..." är både en smula blygsamt och kanske också lite missvisande. Det är som sagt fråga om ett omfångsrikt arbete, och vid närmare betraktande upplöser det sig i flera olika studier, låt vara med tydliga förbindelsekanaler däremellan.

Arbetet består av tre delar. Den första är distinkt tematisk till sin uppläggning. I tre kapitel fokuseras tre centrala aspekter i Dagermans gestaltade föreställningsvärld: vertikaliseringen, dvs. fallet som rörelse; den inre världens materialisering och spatialisering; och slutligen vad som kallas "det avbrutna mötet" men likaväl kunde

benämnas "den existentiella ensamheten". Ahlund visar mycket övertygande hur konstitutiva de är i författarskapet och samtidigt hur signifikativa de är i epokens litteratur. Fallet som rörelse är i synnerhet högfrekvent i *De dömdas ö*, så vanligt att knappast något annat verk i 1940-talets litteratur, inte ens dess lyrik där fallande rörelser är ymnigt förekommande, kan uppvisa något motsvarande, påpekar han. Släktskapet mellan prosa och poesi i decenniets diktning blir flera gånger aktualiserad i dessa kapitel och indicerar den starka inre samhörigheten i tidens litteratur.

Detta gäller inte bara vertikaliseringen utan också bilden av jaget som hus och rum, en metafor med djupa anor i traditionen men expressivt aktualiserad av Eliots "Gerontion"-dikt i tidens modernism. Kjell Espmark har följt sjölandskapet som en linje inom den moderna lyriken, men den är på samma sätt påtaglig inom tidens prosa och kan påträffas exempelvis hos Dagerman. På liknande vis är naturligtvis ensamhetsbilderna, kontaktlösheten, alienationen, korresponderande med varandra mellan såväl epokens prosa som dess poesi.

Tyngdpunkten i Ahlunds arbete ligger i hög grad på denna första del. Kanhända väntar man i dess andra del ett fullföljande av de mer litterärt specifika aspekter som ligger i denna tematiska fokusering, kanske i riktning mot strukturstudium, berättarteknik och språkets roll. I stället gör Ahlund här något av ett återtag till de mer idémässiga områden som tidigare dominerat Dagermanforskningen genom att sätta Dagermans relationer till Freud och psykoanalysen i blickfånget. Det är onekligen något av en reträtt, eftersom det här är ett undersökningsfält som faktiskt flera tidigare forskare varit inne på, och Ahlunds framställning blir i viss grad ett kryssande mellan andras och egna sjömärken i de freudianiska farvattnen. Å andra sidan får han tillfälle att göra nödvändiga preciseringar på ett område där såväl vidlyftiga övertolkningar som diffusa affiniteter ligger på lur.

Efter en forskningsöversikt och en bakgrundsteckning i fråga om Dagerman och freudianismen övergår Ahlund till att göra analyser av det omedvetnas roll i några noveller av Dagerman: "Den hängdes träd", "De röda vagnarna" och "Mannen från Milesia", och i *De dömdas ö* samt i andra verk i författarskapet från *Ormen till Bränt barn*. Problemet med tidigare Dagerman-analyser har ju varit vilken validitet de psykoanalytiska tolkningarna kan anses ha; det gäller i synnerhet Kerstin Laitinens avhandling *Begärets avvägar* från 1986, som

arbetade med "en övergripande psykoanalytiskt färgad förklaringsmodell" (s. 147). Hos Ahlund, som mycket varsamt polemiserar mot Laitinen, blir det psykoanalytiska en tematisk aspekt, och jag är inte säker på om han därmed löser det metodiska problemet med verkens psykoanalytiska validitet. De utomordentliga fina analyserna ger kanske ingen riktig klarhet hur autentisk Dagermans freudianska dragning var – om det nu är möjligt att nå en sådan klarhet – eller om den närmast kan ses som betingad av den litterära struktureringen.

Kanske ligger det problematiska och något heterogena i undersökningen här i en förskjutning av begreppet "tematisk". I den första avdelningen med dess vertikalisering, spatialisering och isolering bottenar temabegreppet klart och tydligt i Richards tematiska kritik, som Ahlund flera gånger hänvisar till, och där fungerar det också utomordentligt väl som ett litterariserande instrument som håller det idéhistoriska och svårbevisat biografiska och psykologiska på en bestämd distans utan att förneka dess existens.

I den andra avdelningen däremot får uttrycket "det psykoanalytiska temats ställning" (s. 16) en annan mer traditionellt litteraturvetenskaplig innebörd, där det inte helt kan frikopplas från en historisk idéaspekt eller från biografiskt/psykologiska bakgrundsrelationer. I det senare fallet ligger tema-begreppet på ungefär samma nivå som "den schopenhauerska tematiken" hos Strindberg eller "det kristna temat" hos Gullberg, där det kräver en relatering till något utanför författarskapet och dess textvärld, vilket det förra fallet egentligen inte gör. Metodiskt sett uppstår en viss klyfta mellan de båda första avdelningarna mellan en traditionell och en modern användning av det alltid lika svårdefinierade begreppet "tema", som möjligen hänger samman med Ahlunds uttalade målsättning att förnya sin komparativ idéanalytiska metodik med aspekter från den Richardska metodiken.

Men analyserna har många fönster öppna åt olika håll, vilket man i och för sig bara är tacksam för. Så görs exempelvis många utflykter in i komparativa revir, som ger en vink om hur fruktbara intertextuella aspekter kan vara i fråga om Dagermans författarskap. En sådan, renodlat intertextuell utbyggnad över författarskapet hade kanske varit mer i linje med Ahlunds intention att bana nya vägar för Dagerman-forskningen. Men det är synd att klaga över att han i stället valt att träda tillbaka in i den psykoanalytiskt genomlysta världen och dess problemkomplex hos Dagerman för att koppla samman den med de teman som den första avdelningen blottlagt. Analyserna ligger på en nivå som gör dem ytterst läsbara. I synnerhet analysen av *De dömdas ö* äger en tyngd som gör stor rättvisa åt denna sällsynt intrikata roman.

Detsamma gäller de fortsatta analyser av de senare litterära verken som görs i den tredje och sista avdel-

ningen. Motiveringen till indelningen i två separata avdelningar är klar: med *Bröllopsbesvär* (1949) inleds en ny fas i Dagermans författarskap, där det psykoanalytiska viker undan för en ny typ av grotesk realism med symboliska inslag. I de föregående verken hade det omedvetna spelat en viktig roll. I den nya romanen saknar personerna helt ett omedvetet. Ahlund betecknar *Bröllopsbesvär* som "ett radikalt brott i författarskapet", som "kan avläsas på flera nivåer: på den stilistiska och språkliga, på den berättartekniska, på den idémässiga" samt i denna nästan totala frånvaro av freudianskt undermedvetna perspektiv (s. 302). Inte heller är de tre huvudtemana från den första avdelningen så starkt representerade i denna roman som i tidigare verk. Vad uppmärksammar då Ahlund i sin analys av verket, när de viktigaste elementen i den tidigare delen av hans undersökning på så sätt skingrats för vindarna? Jo, här träder det intertextuella in med stor kraft, när han på ett ytterst fruktbart sätt belyser spänningsfältet mellan romanen och Lars Ahlins *Min död är min* från 1945. Även Wallin och Gullberg träder in i detta intertextuella perspektiv.

Vidare behandlar Ahlund i denna tredje avdelning Dagermans lyriska diktning. Det ligger en viss orättvisa i att Dagerman mycket sällan behandlas som 40-talslyriker. Förutom sin mer tillfälliga produktion av "dagsedlar" skrev han en handfull dikter av tidstypisk karaktär och betydande lyrisk styrka. Det är en stor förtjänst att de här i Ahlunds framställning kommer i dagen i skarpare ljus än tidigare. Särskilt i dikter som "Birgittasvit" och "Inomhus" m.fl. är den fyrtitalistiska tonen odiskutabel och den lyriska nivån antologirepresentativt hög. Även här dominerar det intertextuella perspektivet framställningen. En kort kapitel om radiodramat *Den yttersta dagen*, även det mindre uppmärksammat av forskningen, avslutar undersökningen.

Som i Ahlunds tidigare böcker om universitetsromanen och om den svenska dekadensen ligger hans framställningssätt och analyskärpa på en ovanligt hög och betryggande nivå. Det vilar något förtroendeingivande och odogmatiskt över hans vetenskapliga tillvägagångssätt. Att hans Dagerman-studier gör ett metodiskt sett något heterogent intryck, som jag här pekat på, hänger sannolikt samman med denna befriande frånvaro av dogmatiska förutsättningar. Visst kan man tala om "sprickor i muren" i hans metodiska bygge, men man kan också betrakta det origorösa som något fruktbringande, stimulerande och varierande i det genomförda projektet. Om en våg av starkare Dagerman-intresse står för dörren, så kommer tätheten och djupet i hans analyser att göra hans undersökning till en outhärlig fyrbåk för nästa generation av Dagerman-forskare.

Ingemar Algulin